

NOTY RECENZYJNE

Ejdos. Al'manah teorii ta istorii istoričnoi nauki, red. Walerij Smolij, Kiïv 2005, ss. 401; t. 1–2, ss. 499 + 74

W chwili obecnej współczesna historiografia ukraińska przeżywa okres zmian w systemie wartości, standardów i metod badawczych. Lata niepodległości odkryły przed ukraińską historiografią szereg możliwości, nie potrafiły jednak zapobiec konfliktom wewnątrz nauki historycznej. Kryzys, będący wynikiem uwolnienia nauki od ideologicznego zaplecza historiografii radzieckiej oraz zamieszania na tle metodologicznym, stał się przyczyną braku gotowości wielu uczonych ukraińskich do prowadzenia dialogu ze środowiskiem zachodnich historyków.

Część badaczy ukraińskich skłonna jest twierdzić, że rodzima nauka historyczna nie nadążyła do tempa rozwoju historiografii światowej. Ponadto promowanie wyłącznie narodowo(państwo)-centrycznej wizji dziejów wyrwa Ukrainę z kontekstu europejskiego i światowego, w ten sposób spychając ją na margines współczesnej myśli naukowej. Potrzebę odnowy nauki historycznej podkreślają między innymi Leonid Zaszkiłniak, Natalia Jakowenko, Jarosław Hrycak, Walerij Smolij, Aleksandr Rejent i wielu innych. Prace tych historyków, pisane pod wpływem dorobku zachodniego dziejopisarstwa, znacznie się różnią od studiów historycznych pisanych w tradycyjnym nurcie postowieckiej metodologii nauk humanistycznych, skupiającej się wyłącznie na wypełnianiu białych plam z historii doby radzieckiej, a co więcej charakteryzującej się brakiem namysłu teoretycznego nad rzemiosłem historyka.

Na skutek całego szeregu zawirowań dziejowych, rozważania teoretyczne nigdy nie miały szans pozostać mocną stroną historiografii ukraińskiej. W czasach radzieckich teoria historii znajdowała się w letargu pod ścisłą kontrolą ideologii komunistycznej. Wraz z odzyskaniem niepodległości w pracach historycznych panował raczej pozytywistyczny sposób pisarstwa historycznego. Historycy używali modelu zaproponowanego przez Michała Hruszewskiego jeszcze na początku XX wieku. Z powodu braku zainteresowania problemami metodologicznymi, teoria historii nawet w tym okresie nie stała się dyscypliną akademicką i nie trafiła do programów studiów wyższych w zakresie historii. Studia metodologiczne w ukraińskiej nauce historycznej przez dłuższy okres czasu były jedynie przedmiotem hobby pojedynczych historyków zajmujących się na có dzień źródłoznawstwem i historią historiografii.

Z końcem lat dziewięćdziesiątych historiografowie odnotowują jednakże na Ukrainie wzrost popularności tej dziedziny nauki historycznej, zainaugurowany wydaniem pokażnej ilości prac historycznych zarówno analitycznych o treści teoretycznej jak i wykorzystujących w badaniach praktycznych zdobycze naukowe zachodnich kolegów. Pierwszy podręcznik akademicki dotyczący metodologii historii powstał wówczas w środowisku naukowym Uniwersytetu Lwowskiego im I. Franki i wyszedł spod pióra profesora L. Zaszkiłniaka¹. Metodologia historii wkroczyła na uniwersytety ukraińskie.

Od tego momentu, w ciągu ostatnich kilku lat, ukazało się sporo naukowych publikacji dotyczących podstaw teoretycznych prac historyków krajowych. Próbowano poruszać kwestie metodologiczne na łamach większych krajowych czasopism naukowych, takich jak *Ukrainskij Gumanitarnij Oglad*, *Kritika* oraz *Socium*. Zbliżenie ukraińskiej historiografii z dziejopisarstwem światowym jest sprawą ostatnich kilku lat a aktywność historyków ukraińskich na tym polu pozwala optymistycznie patrzeć w przyszłość.

---

¹ L. Zaszkiłniak, *Metodologija istorii vid davnini do sučasnosti*, Lwów 1999.

Konfrontacje pomiędzy postmodernistycznym a modernistycznym podejściem w warsztacie historyka są tematem dominującym w większości współczesnych polemik naukowych. Próba zabrania głosu w tej dyskusji przez młodych historyków ukraińskich oraz wzrost zainteresowania nowoczesnymi tendencjami teoretycznymi zaowocowały powołaniem w Instytucie Historii Ukraińskiej Akademii Nauk epistemologicznych roczników pt. *Ejdos* pod redakcją Walerego Smolija.

Środowisko kijowskie charakteryzuje się nie tyle odejściem od nieustannej krytyki przestarzałych metod badawczych i bezwzględnego promowania postmodernistycznych innowacji w dziedzinie dziejopisarstwa, co rozsądną analizą wad historiografii ukraińskiej doby radzieckiej i omówieniem zalet nowej historii intelektualnej. Od samego więc początku redaktorzy proklamowali międzynarodowy i interdyscyplinarny charakter periodyku. Oprócz historyków ukraińskich na łamach roczników swe prace drukują także historycy z Polski, Białorusi i Rosji. Odejście od historiografii nacjonalistycznej przez redakcję pisma, dało możliwość publikacji na łamach czasopisma szeregu artykułów poruszających tematy związane z różnorodnymi propozycjami ujęć teoretycznych procesu historycznego przez zachodnie dziejopisarstwo, reprezentowane tu przez polskich historyków. Na zmianę drukuje się tu artykuły m.in. Ewy Domańskiej², Jana Pomorskiego³, Marty Kurkowskiej-Budzan⁴, Tomasza Wiślicza⁵, Agnieszki Dziuby⁶ i Tomasza Pawelca⁷.

Nazwa wydawnictwa jest odwołaniem się do filozofii Platona, według którego *eidos* (idea z gr.) jest czymś, co można zobaczyć oczami duszy i intelektu. Świat idei jest światem rzeczywistym również dla zespołu redakcyjnego *Ejdosu*. Czasopismo o tak symbolicznej nazwie ma w założeniu redaktorów skupić się na badaniach naukowych z zakresu historii, kulturoznawstwa, psychologii, literaturoznawstwa, filozofii, metodologii nauk, psycholingwistyki, a to wszystko w kontekście potrzeb współczesnej historiografii ukraińskiej. Chronologicznie tematyka roczników dotyczy przede wszystkim wieku XIX i XX z naciskiem na bieżące potrzeby rozwoju teorii historii we współczesnym państwie ukraińskim.

Wnikliwa lektura dotychczas wydanych kilku numerów pozwala zauważyć, że zauroczenie zespołu redakcyjnego filozofią grecką nie ograniczyło się jedynie do samego tytułu pisma. Redaktorzy oddają bowiem ideę starożytnego Agonu (intelektualnego pojedynku), świadomie poruszając na kartach roczników tematy od lat budzące dyskusję nie tylko wśród historyków ukraińskich, ale także prace będące adaptacją niektórych nurtów historiograficznych na gruncie rodzimego dziejopisarstwa.

Na pierwszy tom wydawnictwa składają się referaty wygłoszone podczas kolokwium teoretycznego pt. „Intelektualna historia: próba konwencji” organizowanego w 2005 roku przez Ukraińską Akademię Nauk. Nastrój konferencji w sposób precyzyjny oddawał referat profesora Leonia Zaskilniaka. W swym wystąpieniu autor przedstawiał miejsce i znaczenie postmodernizmu dla rozwoju współczesnej historii intelektualnej i światowej myśli historiozoficznej w wieku XX. Według lwowskiego profesora podstawowa zasługa postmodernizmu polega na dążeniu do ograniczania jednoznacznego oceniania zjawisk przeszłości, nawołuje on do nieustannego szlifowania warsztatu badawczego historyków ukraińskich, ażeby móc „przybliżyć współczesnym przeszłość w takich obrazach i wyobrażeniach, które by najbardziej odpowiadały poszczególnym epokom historycznym, wskazać na ograniczenie umysłu ludzkiego w dziedzinie poznawczej ze względu na kulturalne, polityczne i społeczne horyzonty otaczającej nas rzeczywistości”⁸.

² E. Doman'ska, *Krizis metanarrativiv (vipadok postkolonialnyh studij)*, „Ejdos” 2005 nr 1, s. 107–122; Eadem, *Reči ak Inši*, „Ejdos” 2006 nr 2, s. 125–144.

³ Ā. Pomors'kij, *Āk zajmatisā metodologiei istorii? Navkolo koncepcij Ėži Topol'skogo*, „Ejdos” 2006 nr 2, s. 87–98.

⁴ M. Kurkowska-Budzan, *Istoriā zvičajnih lūdej: ānglijs'ka social'na istoriā ta id' tradicii*, „Ejdos” 2005 nr 1, s. 182–206.

⁵ T. Vislič, *Škola „Annaliv ta postmodernizm*, „Ejdos” 2005 nr 1, s. 164–182.

⁶ A. Dziuba, *Teoriā historiografii „De historia facultate” Francisko Robotelli*, „Ejdos” 2006 nr 2, s. 144–155.

⁷ T. Pavelec, *Psihoistoriki v debatah z istorieū*, „Ejdos” 2006 nr 2, s. 155–185.

⁸ L. Zaškilnāk, *Intelektualna istoriā: sproba konvencii*, „Ejdos” 2005 nr 1, s. 29.

Redakcja czasopisma zaproponowała czytelnikom przejrzysty podział na poszczególne rubryki, co pozwala swobodnie się poruszać po kartach niniejszej publikacji. Artykuły działu *Teoria i metodologia* zostały ideowo oddzielone od prac publikowanych w *Mozaice historiograficznej* jako symboliczne świadectwo zerwania z tradycją praktykowaną w ukraińskiej nauce historycznej z czasów radzieckich. Interesującą propozycję badawczą ponadto reprezentuje rubryka *Nota bene* mająca na celu przedstawianie nowych pod względem ideowym i metodologicznym przedsięwzięć naukowych. W numerze drugim czytamy w tym miejscu o zdobyczach współczesnej imagologii — nauki o badaniu pamięci indywidualnej i zbiorowej człowieka w epokach minionych oraz jego wizjach przeszłości własnej i zbiorowej⁹.

Funkcję popularyzatorską w rocznikach spełnia cały szereg rubryk. Są nimi przede wszystkim tradycyjny dział *Recenzje* i nowatorskie rubryki — *Odnalezione* oraz *Kronika*. W tej pierwszej zamieszczane są prace, które z różnych względów nie mogły być wcześniej opublikowane jak np. praca Dmitra Doroszenki pt. *Dmitro M. Bantiš-Kamen'skij i jogo „Istoriâ maloj Rossii”*, rękopis której został przypadkowo znaleziony w archiwum przez jego biografę Witalija Andreeva¹⁰. Rubryka *Kronika* opisuje natomiast bieżące ważniejsze wydarzenia we współczesnej ukraińskiej nauce historycznej.

Dotychczas ukazały się dwa roczniki *Ejdos*, trzeci zaś jest w przygotowaniu. Ma on w założeniu dotyczyć współczesnej historiografii ukraińskiej, a w szczególności problemu nowych metod badawczych czy odejścia od paradygmatu postsowieckiej historiografii i stworzenia całkiem nowego dziejopisarstwa ukraińskiego itp.

Próbując odnaleźć ideę łączącą dotychczasowy dorobek *Ejdosu*, nie da się nie zauważyć tego, że na łamach roczników dominują teksty analityczne, pisane w duchu postmodernistycznym. W rubryce *Fax simile* można ponadto np. znaleźć artykuły-wizytówki niektórych nurtów historiograficznych oraz refleksje nad stanem rodzimej historiografii¹¹.

Podsumowując, należy zaznaczyć, że twórcy nowego epistemologicznego pisma znajdują się pod olbrzymim wpływem paradygmatu stworzonego przez szkołę „Annales”¹². Przede wszystkim mamy tu do czynienia z akceptacją i wprowadzeniem postulatu historii problemowej, przeciwnostawnej wobec historii konceptualistycznej tworzonej w przedziałach czasowych i wydarzeniowych. Kolejną cechą charakterystyczną pisma jest postrzeganie dziejów człowieka w ścisłym związku z jego naturalnym otoczeniem, w ten sposób więc stale zachęcają poszerzać pola badawcze o nowe dyscypliny historyczne: biohistorię, mikrohistorię, historię mentalności, psychohistorię oraz filozofię dziejów. Ponadto, na skutek integralnego podejścia do badań nad przeszłością, czasopismo, zgodnie z założeniem pierwotnym, sprzyja prowadzeniu badań interdyscyplinarnych i międzynarodowych. Promowanie dorobku zachodniego sąsiada powinno zachęcać historyków krajowych do czerpania pomysłów na wszechstronne, różnorodne podejście do pisarstwa historycznego. Spotkania historyków polskich i ukraińskich na gruncie metodologicznym są poniekąd zamierzonym celem redaktorów, gdyż powinny sprzyjać połączeniu dorobku historyków ukraińskich z europejskim kontekstem historiograficznym.

W ten sposób, moim zdaniem, założenia zespołu redakcyjnego są konsekwentnie realizowane w poszczególnych numerach roczników. *Ejdos* na razie jest pismem młodym o kilkuletnim edytoriale a jednak coraz bardziej staje się pismem nowatorskim. Pomyślany początkowo jako forum teoretyczne, przekształcił się w otwarte forum o przyszłym kształcie historiografii ukraińskiej i sukcesywnie dąży do zmiany paradygmatu w ukraińskiej historiografii.

Wiktorija Kudela (Kraków)

⁹ V. Adadurov, *Dosvid istoričnogo ujavlennâ: urâd Napoleona I pro ukrains'ki zemli Rosijs'koï Imperia*, „Ejdos” 2006 nr 2, s. 405–429.

¹⁰ D. Doroszenko, *Dmitro M. Bantiš-kamen'ski i jogo „Istoriâ maloj Rossii”*, „Ejdos” 2006 nr 2 (appendix), s. 15–73.

¹¹ I. Kolesnik, *Dnipropetrovs'ka škola istoriografična: sprobâ samorefleksii*, „Ejdos” 2006 nr 2, s. 381–405.

¹² T. Vislič, *op. cit.*; O. Osipân, *O bella, ciao, bella, ciao abo istoriâ âk shovanka (škola „Annaliv” v istoričnomu konteksti sučasnosti)*, „Ejdos” 2006 nr 2, s. 284–307.

Paul Veyne, *Foucault rewolucjonizuje historię*, przeł. Tomasz Falkowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007, ss. 99

Parafrazując wypowiedź autora recenzowanego eseju, można powiedzieć, iż nie jest winą czytelników, że nie znają twórczości Paula Veyne'a. I nie chodzi tu tylko o czytelników polskojęzycznych, którym jak dotąd dzieło francuskiego historyka było znane jedynie dzięki dwóm publikacjom¹. Argument bibliograficzny dla ukazania się *Foucault révolutionne l'histoire* po polsku jest oczywisty, ale wydanie tej książeczki uzupełnia również braki jakościowe, gdyż jest to pierwszy przetłumaczony na język polski fragment dzieła Paula Veyne'a poświęcony epistemologii historii.

Omawiana praca jest więc pożądana na polskim rynku wydawniczym z kilku bardzo ważnych względów. Po pierwsze, jak już powiedziano Paul Veyne nie jest szerzej znanym badaczem (nie tylko w Polsce) tak w oryginale, jak i w omówieniach²; po drugie, francuska myśl historiograficzna jest w polskim piśmiennictwie obecna w postaci dyskusji nad *nouvelle histoire* i od strony jej filozoficznych źródeł, brakuje komentarzy na temat badaczy niemieszczących się w „czteropokoleniowym” schemacie francuskiej szkoły historycznej; po trzecie, *Foucault révolutionne l'histoire* stanowi bardzo ważny, jeśli nie najważniejszy element wciąż żywej debaty nad historycznymi implikacjami filozofii Michela Foucaulta³, i po czwarte, należy dodać, że wybór właśnie tego eseju jest wyjątkowo trafny (i tutaj chyba największa zasługa tłumacza). W przypadku dorobku Veyne'a na polu problematyki poznania historycznego, nie ma niczego bardziej reprezentatywnego niż *Foucault révolutionne l'histoire*.

Jeśli chodzi o stronę edytorską recenzowanej publikacji, to jest ona wydana bardzo starannie i estetycznie, w wygodnym kieszonkowym formacie. Złożona jest poprawnie, chociaż zastosowanie przypisów końcowych w miejsce (oryginalnych) dolnych jest nie do końca uzasadnione. Jest to o tyle istotne, że przypisy te stanowią integralną część wywodu zawierając jednocześnie ważne informacje pozwalające np. dokładnie prześledzić inspiracje filozoficzne francuskiego historyka. Przeniesienie ich na koniec nie ułatwia czytelnikowi dokładnego prześledzenia wielowarstwowej narracji eseju. Z drugiej strony, należy docenić starania tłumacza mające na celu dokładne przytoczenie polskich przekładów tekstów cytowanych przez Veyne'a w jego eseju. Zdecydowanie brakuje jednak dokładnej informacji bibliograficznej na temat pochodzenia francuskojęzycznego oryginału⁴.

Tłumacz pracy Paula Veyne'a — Tomasz Falkowski — wykonał bardzo dobrą pracę. Styl pisarstwa autora oryginału nie jest łatwy w rozumieniu i translacji. Przekładu nie ułatwiają również bardzo często używane zdania wielokrotnie złożone oraz podwójne negacje. Mimo to styl pisarski Veyne'a — bliższy narracji ustnej niż pisanej — jest barwny i płynny. Konwencja ta, dzięki wysiłkom tłumacza, została zachowana. Lektura *Foucault rewolucjonizuje historię* jest, mimo obecności niejednorodnego aparatu pojęciowego, przystępna (można powiedzieć: „zachęcająca”) i bardzo płodna.

¹ P. Veyne, D. Simmonet, *Świat rzymski: purytańskie małżeństwo*, [w:] D. Simmonet, J. Courtin, P. Veyne i in., *Najpiękniejsza historia miłości*, przekł. K. Pruska, K. Pruski, Wyd. Cyklady, Warszawa 2004, s. 26–44; P. Veyne, *Cesarstwo Rzymskie*, przekł. K. Arutunowicz, [w:] *Historia życia prywatnego*, t. 1, *Od Cesarstwa Rzymskiego do roku tysięcznego*, red. P. Veyne, Ossolineum 2005, s. 18–244.

² Wzmianki na ten temat zob. T. Wiślicz, *Krótkie trwanie. Problemy historiografii francuskiej lat dziewięćdziesiątych XX wieku*, Wyd. I Nauk Społecznych PAN, Historia, Zeszyt 5, Warszawa 2004; P. Pleśkot, *Annales kontra Braudel. Zwrot ku kulturze w historiografii francuskiej lat siedemdziesiątych XX wieku*, „Przegląd Bydgoski” XVII, 2006, s. 47–66.

³ Zob. M. Foucault, *Filozofia, historia, polityka. Wybór pism*, przekł. D. Leszczyński, L. Rasiński, PWN, Warszawa–Wrocław 2000).

⁴ Tekst ten pochodzi z drugiego wydania *Comment on écrit l'histoire* i ukazał się po raz pierwszy w roku 1978 (a nie w 1979 jak widnieje na stronie redakcyjnej).

Ponieważ w polskiej literaturze istnieje już dokładne omówienie merytoryczne tekstu recenzowanej publikacji⁵, ograniczę się w tym względzie tylko do kilku uwag ogólnych.

Esej zatytułowany *Foucault rewolucjonizuje historię* (*Foucault révolutionne l'histoire*) jest określany jako „ukoronowanie” książki pt. *Comment on écrit l'histoire*, którą z kolei nazywa się epistemologicznym manifestem jej autora. Nie to jednak jest najważniejsze. Recenzowany esej stanowi monografię na temat Foucaulta jako historyka i mimo, iż w tekście *Comment on écrit l'histoire* można odnaleźć intuicje świadczące o kontynuacji myśli epistemologicznej Paula Veyne'a⁶, to ważniejsze okazuje się to, że wydany w 1978 roku esej ukazał się dwa lata po publikacji innej książki francuskiego historyka — *Chleb i igrzyska*⁷. *Foucault révolutionne l'histoire* Paula Veyne'a jest tekstem autokrytycznym wymierzonym w zastosowane przez niego samego w *Le Pain et le Cirque*, historyczne podejście reifikujące „odwieczne struktury”:

... niesłusznie sądziłem i napisałem, że chleb oraz igrzyska miały za zadanie stworzyć więzi pomiędzy rządzonymi, a rządzącymi albo, że były odpowiedzią na obiektywne wyzwanie, jakie stanowili rządceni. (s. 27)⁸

Paul Veyne nie należy do badaczy, którzy starają się „dwa razy wejść do tej samej rzeki”, toteż w jego późniejszych pracach, jak chociażby w „*Les Grecs ont-ils cru à leurs mythes?*” tematyka poruszona w *Foucault révolutionne l'histoire* już się nie pojawia. Dlatego uzasadnione jest również traktowanie omawianego tekstu jako „pochwałę” Foucaulta — „historyka doskonałego, spełnienie historii” (s. 8).

Recenzowany esej nie jest jednak panegirikiem na jego cześć, należy ten tekst postrzegać przede wszystkim jako zaproszenie do korzystania z „narzędzi epistemologicznych”, jakie historii przynosi, a raczej uświadomienia Michel Foucault. Zapytajmy więc o charakter tej foucaultowskiej rewolucji. Na czym polegają zmiany w patrzeniu na historię zgodnie z myślą autora *Les mots et les choses*? Przede wszystkim Veyne zapewnia, że rewolucja naukowa w historii, jakiej sprawcą może okazać się Foucault, nie jest ruchem niepożądanym i obcym dla historyków. Wręcz przeciwnie, Foucault uświadamia historii coś, „co historycy przeczuwali od dawna” i to coś „co tylko oni potrafią w pełni zrozumieć”: że historyczne przemiany instytucji zachodzą dzięki zmianom w praktyce politycznej, ale w tej jej części, która jest zakryta (stanowi niewidoczną i większą część „góry lodowej”) oraz „rzadka” (*rare*). Veyne proponuje, aby:

... odwrócić się od polityki „jako takiej”, żeby dostrzec rzadką formę, polityczny „bibelot”, którego osobliwa ornamentyka stanowi klucz do naszej tajemnicy. Innymi słowy, należy odwrócić wzrok od obiektów naturalnych, żeby dostrzec pewną ściśle usytuowaną w czasie praktykę, która obiektywizowała je w okresie swego trwania. [...] zapomnieliśmy bowiem o praktyce i nie widzimy już niczego poza obiektami, które w naszych oczach ją reifikują. (s. 15–16)

Paul Veyne zaznacza jednocześnie, że już przed Foucaultem niektórzy historycy spontanicznie stosowali jego metodę, aby wyjaśnienia zmian doszukiwać się w predyskursywnych i nieuświadomionych obszarach praktyki konkretnych podmiotów historii, będąc jednocześnie czujnym wobec pozornych *quasi*-materialnych obiektów naturalnych, tj. „państwo”, „władza”, „rządzeni”, „zbiorowość”, „szaleństwo” itp. Według Veyne'a foucaultowska historia-genealogia w istocie nie dokonuje żadnej rewolucji, lecz:

⁵ M. Solarska, *Historia zrewoltowana. Pisarstwo historyczne Michela Foucaulta jako diagnoza terażniejszości i projekt przyszłości*, Instytut Historii UAM, Poznań 2006, s. 68–70.

⁶ Dotyczy to np. pojęcia *rarété* („rzadkość”).

⁷ P. Veyne, *Le Pain et le Cirque. Sociologie historique d'un pluralisme politique*, Coll. L'univers historique 1976.

⁸ Wiele lat później, w jednym z wywiadów Veyne powrócił do tej autokrytyki, stwierdzając że *Le Pain et le Cirque* jest książką chybioną, ponieważ wybrał metodę cięć wertykalnych, poszukując uniwersalnych instytucji, tj. dar, dobra zbiorowe itp. Jego postawa epistemologiczna wyewoluowała w kierunku docenienia szczególności konkretnej formacji historycznej. *Foucault révolutionne l'histoire* jest wyrazem tej przemiany. (zob. P. Veyne, *Le quotidien et l'intéressant. Entretiens avec Catherine Darbo-Peschanski*, Les Belles Lettres 1995, s. 145).

... realizuje program historii tradycyjnej; nie odrzuca na bok społeczeństwa, ekonomii etc., lecz strukturyzuje te materie inaczej: nie na stulecia, ludy czy cywilizacje, ale na praktyki. Fabuły, które opowiada, są historią praktyk, w obrębie których ludzie postrzegali prawdy, i historia ich walk wokół tych prawd. (s. 91)

Lekturę *Foucault révolutionne l'histoire* należy polecić wszystkim zainteresowanym metodologią historii. Nie oznacza to, że można ten esej zadekretować jako pożyteczny tylko potencjalnie. Przesłanki praktyczne tego tekstu są o wiele ważniejsze. Archeologiczna metoda Foucaulta daje historii możliwość tworzenia obrazów przeszłości, na których relacje zastępują obiekty. Polecamy więc tę książeczkę również tym historykom, którzy odważą się zerwać sztuczną zasłonę „obiekto-ów naturalnych” i dostrzec problem w jego „prawdziwym” otoczeniu — w niezliczonej liczbie sąsiadujących ze sobą praktyk; niepowtarzalnych, uhistorycznionych i dających się wyjaśnić.

Łukasz M. Dominiak (Poznań)

Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w., red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, t. V, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2007, ss. 512

W dniach 28–29 września 2006 w Rzeszowie miała miejsce V Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku” zorganizowana przy współdziałaniu Instytutów Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego im. Królowej Jadwigi oraz Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki. Jej pokłosiem jest wydana przez Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego publikacja obejmująca ogłoszone w jej trakcie materiały, studia i szkice, których zasadniczym przedmiotem była historiografia lwowska XIX i pierwszej połowy XX wieku. Nie sposób jednak przedstawić tej pozycji bez umieszczenia jej w kontekście całego, realizowanego w ciągu pięciu lat, przedsięwzięcia. Wydaje się bowiem, iż projekt Międzynarodowego Zespołu Badawczego „Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku”, którego efektem jest m.in. *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*¹ oraz 5-tomowe wydawnictwo studiów i materiałów konferencyjnych², okazał się przedsięwzięciem daleko szerszym — czego niewątpliwym dowodem jest prezentowany V tom serii — od tradycyjnie pojmowanych badań z zakresu historii historiografii. Zakres problematyki badawczej obecnej w omawianym tomie oraz przyświecające mu założenia o charakterze teoretyczno-metodologicznym sprawiły, iż przełamany został schemat narzucany przez tradycyjnie pojmowany przedmiot badań historii historiografii. Wyjściu poza ten obszar służyło nie tyle odejście od podmiotowo-przedmiotowego modelu badań — bo ten jest obecny przynajmniej w tytułach studiów poszczególnych badaczy — czy próba zbliżenia i integracji z refleksją o charakterze teoretycznym i metodologicznym, ale przede wszystkim potraktowanie historiografii jako świadectwa tego, w jaki sposób historycy lwowscy doświadczali XIX i XX-wieczną rzeczywistość miasta i w jaki sposób te doświadczenia przekładały się na ich własną praktykę badawczą: jak zatem radzili sobie z własną przeszłością. Historiografia w konsekwencji jawi się tu jako źródło poznania wielokulturowego środowiska historyków lwowskich, a w szerszym sensie także niełatwych relacji polsko-ukraińskich, ich specyfiki oraz wynikających z niej trudności w stosunkach obu narodów na tle XIX i XX-wiecznego Lwowa. Wydaje się bowiem, iż właśnie temu celowi służyć miało poszukiwanie klucza interpretacji dorobku historyków lwowskich nie tylko — posługując się siatką pojęć opracowaną przez A. F. Grabskiego — w sferze organizacyjno-warsztatowej, ale także ideowo-kon-

¹ *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. Jerzy Maternicki, Leonid Zaskilniak, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2007.

² *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku*, t. I–V, Rzeszów–Lwów 2004–2007.

cepcyjnej. W konsekwencji autorzy poszczególnych artykułów obecnych w V-tym tomie studiów, uwagę koncentrują nie tylko na różnych aspektach i przejawach działalności na polu badań historycznych mniej lub bardziej znanych postaci lwowskiego środowiska historycznego jak m.in. Franciszek Bujak, Wiktor Czermak, Iwan Franko, Mychajło Hruszewski, Tadeusz Korzon, Jan Milikowski, Michał Rolle, Henryk Schmitt, Kazimierz Stadnicki, Karol Szajnocha, Adam Szelaǳowski czy wreszcie Wasyl Wawryk³, ale także na zapleczu instytucjonalnym lwowskich historyków⁴, szeroko rozumianych relacjach polsko-ukraińskich⁵, czy wreszcie kwestiach warsztatowych⁶ i metodologicznych⁷. Ramy przedsięwzięcia dopełniają artykuły opisujące istotne zjawiska w dziejach historiografii ukraińskiej, ukazujące nie tylko jej XIX-wieczne początki⁸ czy narodziny tzw. nurtu 'państwowego' w jej łonie⁹, ale także podejmujące się rekonstrukcji losów i postaw ukraińskich historyków w okresie I wojny światowej¹⁰. Co więcej, całość uzupełniają niezwykle wartościowe prace ukazujące XIX-wieczne rozważania historyków nad dziejami i ówczesnym stanem historiografii polskiej¹¹ oraz wpływem historyków lwowskich na rozwój polskiej dydaktyki historii¹².

Materiały publikowane w omawianym tomie mają niejednorodny charakter i zostały podzielone na IV działy: I. Zagadnienia ogólne, metodologiczne i warsztatowe; II. Pod znakiem późnego Oświecenia i Romantyzmu; III. Doba Pozytywizmu i Neoromantyzmu; IV. W II Rzeczypospolitej. J. Maternicki we wstępie zauważa, iż część artykułów „stanowi owoc wieloletnich badań, inne z kolei są jedynie próbą ujęcia wyników badań cząstkowych, zaplanowanych także i na przyszłe lata. Obok studiów i szkiców syntetycznych znajdujemy w książce różnego rodzaju przyczynki, nie-

³ M.in.: H. Wójcik-Łagan, *Franciszek Bujak jako dydaktyk historii*; O. Ruda, *Dzieje Ukrainy w dorobku naukowym Wiktora Czermaka*; W. Telwak, *Mychajło Hruszewski w historiografii polskiej XX wieku*; J. Kolbuszewska, *Twórczość recenzyjna Tadeusza Korzона na łamach „Kwartalnika Historycznego”*; N. Leszkowicz, *Jan Milikowski jako księgarz i wydawca*; D. Malczewska-Pawelec, T. Pawelec, *Miasto Lwów jako środowisko życia lwowskich historyków w XIX stuleciu. Karol Szajnocha i Henryk Schmitt*; K. Błachowska, *Kazimierza Stadnickiego badania nad dziejami dynastii Giedyminowiczów*; J. Maternicki, *Adama Szelaǳowskiego parasynteza dziejów Polski*; L. Michalska-Bracha, *Adam Szelaǳowski jako badacz powstania styczniowego*; M. Kril, *Wasyl Romanowycz Wawryk jako historyk*; O. Szczodra, *Zagadnienia prehistorii i dziejów Rusi w badaniach Iwana Franki*; A. Meissner, *„Ateny Wołyńskie” Michała Rollego (1855–1932)*.

⁴ M.in.: A. Toczek, *Lwów-historycy w działalności towarzystw naukowych miasta (1867–1918)*; J. Pisulińska, *Historycy i historia w lwowskich towarzystwach naukowych okresu międzywojennego*; W. Szulakiewicz, *Członkowie Lwowskiego Oddziału Komisji do Badania Dziejów Wychowania i Szkolnictwa w Polsce (1920–1929)*; S. Ciara, *Nauki pomocnicze historii na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w dobie II Rzeczypospolitej*.

⁵ M.in.: I. Macewko, *Stosunki krakowskiego Klubu Słowiańskiego z ukraińskim środowiskiem historycznym Lwowa*; L. Łazurko, *Współpraca ukraińskich uczonych z Polskim Towarzystwem Historycznym (okres lwowski)*; J. Kolbuszewska, *Twórczość recenzyjna Tadeusza Korzона na łamach „Kwartalnika Historycznego”*; W. Pedycz, *Zagadnienia historii Polski w badaniach lwowskiej szkoły historycznej M. Hruszewskiego (koniec XIX-początek XX w.)*; W. Telwak, *Mychajło Hruszewski w historiografii polskiej XX wieku*.

⁶ M.in.: J. Tyszkiewicz, *Przywileje dla zwierzchników Cyganów opublikowane przez historyków lwowskich*; O. Popowycz, *Archeograficzne ekspedycje działaczy Naukowego Towarzystwa im. T. Szewczeni do zagranicznych archiwów i bibliotek na przełomie XIX i XX w.*; A. Znajomski, *Wpływ lwowskiego środowiska historycznego na rozwój metodyki bibliografii osobowej do 1939 roku*; I. Czornowół, *Pracownia Ksawerego Liskego we wspomnieniach Omelana Kabytowskiego*.

⁷ W. Wrzosek, *Prawda stosowana korporacji historyków wobec prawdy filozofów*; B. Płonka-Syroka, *Koncepcja faktu naukowego Ludwika Flecka w odniesieniu do poglądów niemieckiej szkoły neoromantycznej*.

⁸ L. Zaszkiłniak, *Kształtowanie się nowoczesnej historiografii ukraińskiej w I połowie XIX w.*

⁹ B. Hud', *Początki kierunku „państwowego” w historiografii ukraińskiej Lwowa okresu międzywojennego*.

¹⁰ O. Pawłyszyn, *Ukraińskie środowisko historyczne Lwowa w latach I wojny światowej*.

¹¹ V. Julkowska, *Refleksje historyków lwowskich, krakowskich i warszawskich drugiej połowy XIX w. na temat dziejów i aktualnego stanu historiografii polskiej*.

¹² P. Sierżęga, *„Wiadomości Historyczno-Dydaktyczne” 1933–1939*; H. Wójcik-Łagan, *Franciszek Bujak jako dydaktyk historii*; E. Szeloach, *Żydzi i ich rola w dziejach Polski w syntezach i podręcznikach szkolnych Adama Szelaǳowskiego*.

jednokrotnie oparte na nieznanym lub słabo dotychczas wykorzystanym materiale źródłowym.” (Wstęp, s. 12). Ale całość, jak się wydaje, z pewnością istotnie wzbogaca dotychczasową wiedzę na temat XIX- i XX-wiecznej historiografii lwowskiej.

Podsumowując podkreślmy raz jeszcze, iż nie sposób przedstawić omawianej publikacji bez odniesienia jej do całego projektu realizowanego w ramach działalności Zespołu kierowanego przez Jerzego Maternickiego i Leonida Zaskilniaka. I to nie tylko dlatego, że niektóre prace publikowane w V tomie studiów nad lwowskim środowiskiem historycznym są kontynuacją prac publikowanych w poprzednich tomach serii¹³. Ale także dlatego, iż jedynie na tle całego przedsięwzięcia ujawnia się znaczenie materiałów obecnych w omawianym tomie, podejmujących problemy nie tylko nowe, wcześniej nieobecne w refleksji historycznej, ale i — jak we wstępie zauważa J. Maternicki — często zaniedbane tak w polskiej, jak i ukraińskiej historiografii. Dopiero odniesienie do skali projektu pozwala dostrzec znaczenie przedstawionych złożonych relacji między historykami polskimi i ukraińskimi, ukazanie dorobku i miejsca lwowskiego środowiska historycznego w dziejach polskiej, ukraińskiej, a szerszym kontekście: pewnie i europejskiej, myśli historycznej. Omawiana publikacja co prawda kończy 5-letnią pracę Międzynarodowego Zespołu Badawczego, której efektem były nie tylko wymienione wyżej wydawnictwa, ale także odbywające się przez kolejne pięć lat Międzynarodowe Konferencje Naukowe (2002–2006), ale zebrane doświadczenia i rozwijająca się stale współpraca historyków z Ukrainy i Polski sprawiły, iż członkowie Zespołu postanowili stworzyć nowy zespół badawczy. Jego zasadniczym zadaniem — zaplanowanym na lata 2007–2011 — jest realizacja projektu „Historia-mentalność-tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku”. Pierwszy etap badań został uwieńczony międzynarodową konferencją, która miała miejsce we wrześniu 2007 roku w Rzeszowie, co — znając zaangażowanie członków zespołu — pozwala wierzyć, iż w najbliższym czasie pokłosie wygłoszonych referatów będziemy mogli odnaleźć w równie wartościowej i interesującej publikacji jak ta, która była przedmiotem zainteresowania w powyższym tekście.

Marek Woźniak (Lublin)

---

¹³ Na przykład artykuł Doroty Malczewskiej-Pawelec i Tomasza Pawelca jest kontynuacją rozważań nad życiem codziennym XIX-wiecznych historyków lwowskich opublikowanych w IV tomie serii: D. Malczewska-Pawelec, T. Pawelec, *Życie codzienne lwowskich historyków w XIX stuleciu. Karol Szajnocha i Henryk Schmitt*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, t. IV, Lwów–Rzeszów 2006, s. 19–41.